

УДК 323(477)

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ «ВИРОБНИЦТВА» ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ АМЕРИКАНСЬКИМИ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ АНАЛІТИЧНИМИ СТРУКТУРАМИ

Ніна Ржевська

*Національний авіаційний університет,
Інститут міжнародних відносин, кафедра міжнародної інформації
пр.Космонавта Комарова,1,03058, Київ, Україна,
e-mail:rzhevaska.ua.fm*

На основі здійсненого історико-теоретичного дослідження процесу формування та функціонування американських і транснаціональних аналітичних структур, зроблено спробу встановити їхню роль у «виробництві» інтелектуального простору, є підґрунтям для здійснення стратегічного прогнозу. Визначено місце американських аналітичних традицій у світсистемному політичному аналізі.

Ключові слова: аналітичні структури, «мозкові центри», прогнозування, стратегічне прогнозування.

Інтелектуальна впливовість, а відповідно – можливість впливати на людську рефлексію були і залишаються одним із найважливіших аспектів глобального регулювання політичних процесів. У сучасному світі стрімко перебудовується система здійснення такого впливу, й одночасно – не дуже швидка реформа механізмів вироблення його безпосереднього змісту. Перше пов'язане з технічним прогресом, друге – з відносними (обмеженими) консервативними ознаками самого процесу формування думки.

Упродовж останнього півстоліття форми та методи інтелектуального впливу суттєво змінилися. Намагання «справити враження» на супротивників та прибічників доповнилися іншим якісно відмінним завданням відмінного характеру: витворити ідейний фон мислення елітних груп усіх основних учасників міжнародно-політичного життя. Почали виникати структури, спроможні фактично здійснювати ідейно-політичне лобіювання у світовому масштабі, що означає цілеспрямований вплив на вироблення та прийняття ключових рішень за допомогою регулювання потоку циркулюючих у світовому політичному просторі ідей та уявлень (без прямого використання економічних методів).

Вивчення «мозкових центрів» перебуває в центрі уваги багатьох дослідників. Американські вчені та політичні діячі, такі як Дж. Сміт, Д. Ебелсон, Д. Річчі, Р. Гаас, Е. Річ, Д. Стоун, Е. Денхем, М. Гархет і Е. Джонсон розглядають цю проблематику загалом, у працях Дж. Макгана та К. Вівера подано окремо типологію та рейтингування «мозкових центрів» США й світу. Не зважаючи на зацікавленість даними питаннями, наукова політична спільнота не може дійти єдиної думки стосовно часових меж утворення перших «мозкових центрів» та питання стосовно уніфікації їхніх істотних ознак. Унаслідок полеміки сформувалися різні підходи до цієї проблеми, що засвідчує її актуальність та значущість.

Головний продукуючий елемент у такому різновиді лобізму – аналітично-дослідні центри, інститути, ради й асоціації. Частина з них «умонтована» у державно-політичні механізми, інші діють цілком автономно. Крім того, саме позадержавні структури почали помітніші ролі не лише під час формування ідейних засад зовнішньої політики окремих держав, а й у корекції механізмів перебігу глобальних політичних процесів.

Серед найпомітніших суб'єктів інтелектуального забезпечення світової політики – «мозкові трести» або «мозкові центри» (*think tanks*) [10, с. 13]. Ідейний продукт «мозкових центрів» – прикладна політична експертиза, аналітичні статті, фундаментальні теоретичні праці. Його відмінною ознакою, зазвичай є стратегічна цільова установка, обґрунтована конкретними уявленнями про бажані соціально-економічні та політичні результати. Саме це різнить продукцію «мозкових центрів» від власне академічних досліджень. Політична спрямованість робіт або свідомо афішується, або – маскується. Найчастіше вартісні наукові теорії – це продукт довготривалих досліджень саме співпрацівників «мозкових трестів». Хоча вони, радше є побічним результатом діяльності аналітиків, бо можуть і відповідати, і не відповідати очікуванням (планам) замовника інтелектуального продукту.

Мета статті – здійснення історико-теоретичного аналізу формування та функціонування американських і транснаціональних аналітичних структур для встановлення їхньої ролі у «виробництві» інтелектуального простору, що становить підґрунтя для визначення стратегічного прогнозу.

Першопрохідці в створенні структур, задіяних у розробці прогнозних міжнародних політичних ідей, – Сполучені Штати Америки. Однак надто примітивно вважати, нібито США цілеспрямовано формують механізми зі здійснення ідейного впливу на прийняття політичних рішень у інших країнах чи рішень міжнародного масштабу. Найімовірніше, вони застосовують нові засоби впливу – «закидання» ідей у світовий політичний обіг. Державний механізм, з одного боку визначає роботу «мозкових трестів», а з іншого – дуже часто сам виявляється об'єктом їхньої діяльності. Це стосується не лише держав, а й глобальних політико-економічних сил, передусім – транснаціональних корпорацій і банків.

Процес формування та розвитку аналітичних структур США можна розподілити на кілька етапів за змістом продукту й функцією їхнього креативного впливу на виникнення аналітичних центрів в середині інших країн і у глобальному масштабі.

Отож, перший етап становлення недержавних структур організації науково-ідеологічної спільноти розпочався в Америці з перших років минулого століття. Саме тоді сформувались принципи їхньої взаємодії зі зовнішньополітичними органами держави. Спрямувавши курс на зовнішньоекономічну та зовнішньополітичну експансію, під впливом наближених до себе політичних, економічних і військових стратегів-теоретиків, адміністрація Т. Рузвельта, 26-го Президента США (1901–1908), почала на постійній основі залучати їх до підготовки державних рішень [1, с.134–151]. Стимулом появи та поширення такої політики став економічний бум в Америці на початку ХХ ст. Картелізація та трестифікація національної економіки привели до появи транснаціональних корпорацій першого покоління. Саме це і сприяло розвитку відносин неформального симбіозу між великими компаніями та державою. Експерти, залучені до розробки ідейних засад політичного курсу, повинні були сформулювати концепції, які би не суперечили завданням бізнесу та держави. За цих умов і виникли державні та недержавні структури з організації експертно-ідеологічного співтовариства [5].

Упродовж 1910-1920 рр. напівтіньові стосунки прямого лобіювання інтересів бізнесу в сфері американської зовнішньої політики через систему неформальних контактів у конгресі, сенаті та адміністрації доповнилися формуванням офіційних інституціоналізованих елементів системи експертно-ідеологічного впливу. Ця взаємодія розширилася після Першої світової війни, коли з'явилася потреба у нових концепціях, що обґрунтовували би розширення державної зовнішньополітичної підтримки американського бізнесу, та структурах, здатних формулювати відповідні ідеї, поширюючи їх у колі еліт та суспільної свідомості. Причому, такі організації повинні були формально не залежати від держави. Виникли два типи недержавних структур з питань експертного супроводу зовнішньополітичного процесу:

1. *Недержавні аналітичні центри* (саме їх зазвичай називають «мозковими трестами»), діяльність котрих спрямована на ідейне обґрунтування, експертну оцінку та пропагандистський супровід зовнішньої політики. Зазначимо, що цей термін від 60-х рр. минулого століття почали використовувати і для означення аналітичних центрів. Вони засновувалися з приватної ініціативи і на особисті кошти. Головним спонсором діяльності «мозкових трестів» був приватний бізнес, що діяв через благодійні фонди. Дуже часто й самі подібні центри називали фондами. Деякі з них поєднували у роботі виконання науково-аналітичних завдань та функції фінансового донорства – підтримки цільових політичних розробок та фундаментальних наукових досліджень незалежних експертів, університетів і под.

У 1910 р. було засновано дослідницьку організацію Фонд Карнегі за міжнародну безпеку (*Carnegie Endowment for International Peace*). Одним із найважливіших напрямів діяльності його стала організація вивчення питань у сфері зовнішньої політики США та міжнародних відносин. У 1916 р. створено Інститут Брукінгса (*Brookings Institution*). Ці обидва центри залишилися серед найвпливовіших науково-аналітичних центрів Сполучених Штатів.

Ще за період роботи першого покоління американських «мозкових трестів» визначилися їхні ідеологічні орієнтації, що переважно тяжіли до різних версій ліберального універсалізму. Більшість таких «трестів» стали поборниками наднаціонального регулювання міжнародних відносин як способу підтримки безпеки. З одного боку, недержавні «мозкові трести» дублювали діяльність державних аналітичних структур, забезпечуючи розробку альтернативних варіантів зовнішньої політики США, з іншого – аналітичні центри формували нові напрями для пошуку. Вони створили систему координат, де розвивались і позиції офіційних експертів, і висловлювалися погляди, котрі не могли бути сформульовані на урядовому рівні.

2. *Ради й асоціації*. Ці неурядові організації, створені для узгодження за сприяння вчених зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних інтересів бізнесу і держави. Зазвичай вони суміщають ці функції з роботою у вигляді власне «мозкових центрів» або створюють аналітичні структури як дочірні підрозділи. Першими і найвпливовішими структурами такого типу були: створена у 1918 р. Американська зовнішньополітична асоціація (*Foreign Policy Association*) і сформована у 1921 р. Рада з міжнародних відносин (*Council on Foreign Relations*). На відміну від звичайних «мозкових центрів» ради й асоціації не лише виробляють концепції, закладаючи їх у продукцію та періодику, що видають, а й намагаються використати свою структуру для впровадження їх у політичну практику. Ради і асоціації можна вважати своєрідними біржами ідейно-аналітичної продукції – вони забезпечують взаємодію «замовника», «виробника» ідей та «споживача» (політичного істеблїшменту).

Ще на ранніх етапах розвитку системи експертно-аналітичних центрів у США «мозкові центри» переважно демонстрували здатність пропонувати концепції, відмінні від тих, котрі реалізує держава. Вони фактично створили спектр альтернатив існуючому державному курсу на випадок, коли той на певний момент виявляється невдалим. Отже, формувався своєрідний ресурс «запасних варіантів» політики, який можна використати у випадку зміни адміністрації або тоді, коли діюча президентська команда потрапляє у безвихідь. З 20-х рр. XX ст. жодна серйозна зовнішньополітична лінія США не відпрацьовувалась на безальтернативній основі. І саме «мозкові центри» готували альтернативні варіанти.

Після Другої світової війни американське лідерство у сфері політичної аналітики збереглося і закріпилось. Цьому сприяли серйозні політико-економічні засади. По-перше, США перетворились на головного економічного та військового гіганта Заходу, вступивши в конфронтацію з СРСР, – оголосили себе всесвітнім захисником ліберально-демократичних цінностей і принципів ринкової економіки. По-друге, наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. провідні американські корпорації та банки розпочали нову хвилю поширення на європейський ринок, ставши важливим учасником відновлення економіки Західної Європи. І, по-третє, сформована військово-політичних зв'язків у рамках НАТО та економічного співробітництва перетворившись на гаранта стабільності зв'язків США зі Західною Європою, згодом – з Японією, а пізніше - з переважною частиною неосоціалістичних країн світу. Нова ситуація визначила запит на розробку модерної зовнішньої політики та стратегії зовнішньоекономічних зв'язків для Сполучених Штатів. Саме кон'юнктура сприяла діяльності «мозкових центрів». Наприклад, Інститут Брукінгса виступив як головний розробник «плану Маршалла» (1947 р.).

Організації, що спеціалізувались на здійсненні аналізу й висвітленні зовнішньої політики і міжнародних процесів, почали виникати в усьому світі, насамперед – у країнах Західної Європи, котрі також зазнали глибоких політико-економічних трансформацій. З одного боку, це стало передумовою їхньої появи, з іншого – наявний досвід США, де ці процеси стартували ще з початку минулого століття. Європейські недержавні «мозкові трести», як і в Сполучених Штатах, розвивались паралельно з державними, що активно створювались у повоєнний період. Саме недержавні західноєвропейські експертно-аналітичні центри копіювали за формою і принципами американську роботу, а більшість державних переймали досвід Британського королівського інституту міжнародних відносин (*Royal Institute of International Affairs – RIIA*, переважно відомий як «Четем-хаус»). Велика кількість «мозкових центрів» Західної Європи і Японії перебували у взаєминах асоційованого партнерства щодо провідних американських центрів. Останні приймали західноєвропейських та японських спеціалістів на стажування або забезпечували їх кадрами та відповідною літературою.

Упродовж 40-50-х рр. у США з'явилася велика кількість нових «мозкових центрів». У цей період продовжував зростати вплив експертів на формування зовнішньополітичної лінії у підготовці рішень в економічній, політичній та військовій сфері. Одночасно американські центри почали впливати на розробку політики і спрямування інтелектуального пошуку міжнародно-політичного профілю в інших країнах. Ідеї, сформульовані спеціалістами американських експертно-ідеологічних центрів, уміло закидались в інтелектуальний обіг інших країн, а відтак – у політичний. Від самого початку ми мали на меті висвітлити впливовість американських аналітико-експертних традицій. У контексті цього зауважимо: траплялися випадки, коли американські ідеї ставали елементами офіційних доктрин союзників США та багатьох

країн, що розвиваються. Іноді такі результати ставали досяжними і без явної державної підтримки адміністрацією.

США мали достатній ресурсний потенціал для розвитку національного експертного співтовариства. Окрім того, американські спеціалісти брали участь у формуванні такого співтовариства у країнах, із якими Америка по-особливому була зацікавлена підтримувати стабільні стосунки. Публікації американських аналітиків часто задавали набір ідей, визначали їхню політичну орієнтацію, понятійний апарат, із допомогою чого осмислювались міжнародно-політичні реалії більшістю їхніх колег із Західної Європи, Японії, Канади й інших країн.

Цього впливу не зазнали фактично лише Франція та Велика Британія. Перша – у зв'язку специфікою системи підготовки і прийняття зовнішньополітичних рішень, коли вчені та ідеологи, що здійснювали експертизу, фактично були державними службовцями. Інша, як уже наголошувалось, подібно до США, але у менших масштабах, приділяла значну увагу розробкам у сфері міжнародних відносин і розвитку науково-політичного співтовариства. Велика Британія мала для цього достатню кількість кадрів, а також, хоч і не надто потужні, власні експертно-аналітичні структури.

У межах самих американських дослідницьких центрів тим часом розвивалась спеціалізація. Серед них виокремилась передусім, створена у 1949 р. Корпорація «РЕНД» (*RAND Corporation – від Research and Development*). Ця корпорація незабаром стала однією з ключових структур із питань міжнародної безпеки та військово-політичних проблем США. Маючи формально приватний статус, корпорація працювала у тісному контакті з державою, виконуючи великі замовлення адміністрації, конгресу і міністерства оборони США [8]. Інші центри, що виникали для виконання зовсім інших завдань, перебирали на себе експертно-наукові й ідеологічні функції, пов'язані з різними шляхами «стримування комунізму». Тематика, яка прямо чи опосередковано стосувалася цих завдань, становила до середини 80-х рр. значну частину всіх експертних розробок у сфері зовнішньої політики Сполучених Штатів. Вона завжди була актуальною, мала постійних і щедрих державних і приватних замовників. Ними були наприклад, військово-промислові корпорації та приватні фонди, котрі вже у ті роки спеціалізувалися на сприяттні поширення демократії у всесвітньому масштабі.

Для інтелектуального забезпечення цілей політики США залежно від конкретних ситуацій залучались і центри, що вирішували лише прикладні аналітико-пропагандистські завдання, й організації, які мали поважну, цілком академічну репутацію.

Переважно у межах Заходу з кінця 60-х рр. помітною стає транснаціоналізація експертно-ідеологічної діяльності. Вже у 50-х роках фахівці зі Сполучених Штатів брали участь у роботі науково-ідеологічних центрів країн Заходу, а до розробок американських «мозкових центрів» залучалися експерти Великобританії та інших країн Західної Європи. У другій половині 60-х формувалися недержавні політико-аналітичні структури, що об'єднували експертів та ідеологів із різних країн Заходу, але не прив'язували свою діяльність до однієї держави. Їхньою метою було визначення прогнозів і стратегій розвитку усього людства – саме у такий спосіб вони інтерпретували власні розробки.

До перших та найвідоміших транснаціональних «мозкових центрів» належать створений у 1968 р. Римський клуб. Він об'єднав експертів зі Сполучених Штатів і Західної Європи, поєднав багато ознак міжнародного «мозкового центру», асоціації та неурядової організації ставши, по суті, першим наднаціональним науково-аналітичним центром, зміст роботи якого полягав у розробці глобального політико-економічного і

соціально-демографічного прогнозу. Римський клуб своєрідна лабораторія ідеологічного пошуку вирішення глобальних проблем. Такими у той період були значні перешкоди на шляху стабільного розвитку світової економіки та міжнародних відносин відповідно до уявлень західного міжнародного співтовариства. Керівники Римського клубу виявилися надзвичайно передбачливими та політично коректними. Це дало змогу привернути увагу західних політиків, керівників соціалістичного табору та еліт країн, що розвиваються, до теми пошуку засобів управління процесами світового розвитку. Клуб за умов «холодної війни» клуб проголосив незалежність від ідеологічних штампів із боку обох сторін. Дповіді Римському клубу, розраховані на наукове та політичне співтовариство, опубліковано великим тиражами, перекладено на багато мов, інформація про них широко висвітлювалась у ЗМІ. Члени Римського клубу у 70-х роках вважались найвідомішими експертами у світі.

Впливовим транснаціональним аналітичним центром першого покоління стала Тристороння комісія, створена у 1973 р. за ініціативою директора «Чейз Манхеттен банку» Д. Рокфеллера та американського політолога З. Бжезинського. Цей неофіційний міжнародний інститут поєднував ознаки політичної асоціації, «мозкового тресту» та елітного дискусійного клубу, а також риси експертів, політиків, впливових бізнесменів, керівників найбільших корпорацій із США, Західної Європи і Японії.

У документах комісії учасниками визначились представники не окремих країн, а регіонів – Північної Америки, Західної Європи та Далекого Сходу. Тристороння комісія стала неофіційним, але надзвичайно впливовим органом погодження інтересів еліт розвинутих країн і транснаціонального бізнесу, а також вироблення, за сприяння науково-експертного співтовариства, загальних позицій щодо глобальних політико-економічних проблем. Ця комісія – розробник та поширювач доктрини «тристоронності» (трилетаризму) – по суті, концепції «олігархічного підходу» до проблеми управління глобальним політичним та економічним розвитком, ґрунтованої на об'єднанні діючих еліт географічних центрів індустріально розвинутих демократій.

Транснаціональні центри відрізнялись не лише спрямованістю аналітичної роботи, а й організаційними особливостями. Часто вони мали кілька штаб-квартир у різних країнах. На відміну від національних експертних структур, діяльність яких фінансувалась капіталом країн, спонсорами транснаціональних центрів, стали лише ТНК.

На початку 80-х рр. у західному науково-експертному товаристві помітними стали «мозкові центри» нового типу. Вони, на відміну від попередників «першого покоління» (національних та транснаціональних), не надто наполягали на науковій об'єктивності своєї аналітичної продукції і не заперечували власних ідеологічних передбачень. У літературі центри такого типу називають «пропагандистськими мозковими центрами» (*advocacy think tanks*), хоча в дійсності робота усіх аналітичних центрів більшою чи меншою мірою мала ідеологічне забарвлення [3]. Нові центри відверто орієнтувались на втілення розробок у практику. Такі масштабні центри – Фонд спадщини (*Heritage Foundation*) в США та британський Інститут Адама Сміта (*Adam Smith Institute*). Їхня робота здійснювалась на великі фінансові пожертви від фондів, корпорацій та приватних осіб. Із приходом до влади кабінету М. Тетчер у Великій Британії (1979 р.) і адміністрації Р. Рейгана у США (1981 р.) ці центри почали отримувати державні замовлення, перетворившись, по суті, на інтелектуальні центри американського й британського неоконсерватизму.

Неоконсервативна хвиля торкнулась й інших центрів. У 80-х роках у США діяли окремі помірковані й академічні «мозкові центри» – Американський підприємницький

інститут громадських політологічних досліджень (*American Enterprise Institute for Public Policy Research*), Інститут Гувера (*Hoover Institution*), Гудзонський інститут (*Hudson Institute*) [2, с.18–26]. Завершення «холодної війни» та розпад СРСР помітно вплинули на світовий ринок політичної експертизи. Криза західної політичної експертизи у 90-х роках особливо стала помітною у діяльності тих центрів, роботі котрих притаманне значне ідеологічне спрямуванням. Грунтом для цієї кризи стала психологічна неготовність більшості експертів до самостійного та творчого осмислення нової світової ситуації.

Більшість американських консервативних центрів зайнялися масованою пропагандою універсальної значущості американських версій розуміння ліберальних цінностей та принципів вільного ринку. Ліберальні центри у цій ситуації не виявляли ні схильності, ні здібностей осмислити ситуацію принципово по-новому. Фактично вони вступили в конкуренцію з консерваторами за першість у пропагуванні могутності американської «володарки-демократії».

Стали масово з'являтися проекти для колишніх республік СРСР та соціалістичних країн, програма «розширення демократії» та формування на її основі нового світопорядку. Загалом аналітичні центри потрапили у складне становище. Із руйнуванням біполярної конфронтації вони втратили надійне джерело фінансування – у формі прямих або опосередкованих запитів влади на вивчення проблематики безпеки та боротьби з комунізмом. Виникла необхідність освоювати нову тематику та шукати під неї інші грошові джерела.

Корпорація «РЕНД» у 90-х роках стала уважніше ставитися до таких спочатку другорядних для неї проблем, як проблем довілля, демографії, розвитку системи освіти й охорони здоров'я. На межі століть спостерігався справжній бум у створенні «мозкових центрів», стрімко зростала їхня кількість у світі. У 2004 р. вона становила 4,5 тис. Особлива ознака такого процесу, полягає в тому, що зростання відбувалося, переважно внаслідок виникнення двох типів структур – пропагандистських центрів різної ідеологічної орієнтації й структур з високим ступенем тематичної спеціалізації. У групі лідерів під час цього суттєвого перерозподілу ролей не простежувалося. Старе ядро аналітики (принаймні, у США) не змінилося. Його представники, як і раніше, формують основну частину значущих політико-теоретичних концепцій, отримують доступ до провідних видань та телебаченні, вирішально впливають на ідеологічні процеси, прийняття політичних рішень у США та багатьох інших країнах.

Почали виникати нові напрями транснаціоналізації світової політико-аналітичної сфери. Наднаціональні центри першого покоління, про котрі йшлося раніше, продовжують діяти, хоча вони і втратили попереднє значення. Інтелектуальна транснаціоналізація ХХ ст. розвивалась через створення багатонаціональних інтелектуальних інститутів. Подібний процес спостерігаємо й нині лінією транснаціоналізації аналітичної діяльності центрів, які зі самого початку були переважно національними.

Чимало великих організацій стали працювати без прив'язки до національної тематики та замовлень, фінансуючись безпосередньо ТНК та іноземними фондами під розробку тем, цікавих відповідним спонсорам. Формувалися дослідницькі представництва і повноцінно діючі філії виконавчих центрів одних країн у інших. До їхньої роботи часто залучалися експерти зі всього світу. Американський Фонд Карнегі (*Carnegie Endowment*) 1993 р. таким способом створив потужний дослідний центр у Росії, а британський Міжнародний інститут стратегічних досліджень у 2001 р. – свої філії у

США та Сінгапурі, Корпорація «РЕНД» сформувала окремі групи в Німеччині, Великій Британії, Нідерландах і навіть у Катарі.

Новою тенденцією інтелектуальної транснаціоналізації на початку XXI ст. стало виникнення національних, регіональних та глобальних структур у формі мережових об'єднань «мозкових центрів». На ґрунті мереж здійснюється обмін інформацією, спільне виконання політичних замовлень, утворення колективних пропагандистських ресурсів, тематичний поділ праці, координація роботи, узгодження ідейно-політичних позицій з тих чи інших питань. Значно розширив можливості подібного партнерства розвиток Інтернету.

Зазначимо, що інтеграція «мозкових центрів» до мережових структур відбувається переважно на двох основах. Вони виникають, коли об'єднуються зусилля центрів подібної ідеологічної орієнтації, а також тоді, коли невеликі експертні інститути, які працюють із вузькою проблематикою, спільно формують загальні позиції із ширших, а часто – глобальних питань політико-економічного спрямування. Приклад – Стокгольмська мережа, що поєднує кілька десятків європейських ліберально-консервативних «мозкових центрів» [6], і Європейська мережа політичних інститутів, яка охоплює «мозкові центри» із дослідження процесів європейської інтеграції, проводячи пан'європейські ідеї [7].

Політична глобалізація стимулювала зростання всезагальної потреби і у формуванні загальних – загальносвітових – уявлень про перспективи та перебіг процесів глобального розвитку, і в розробці стратегій управління рефлексією світової громадської думки з приводу того, що відбувається. Найкраще реальним грантом для подібної координації могли слугувати західні (передусім американські) аналітичні центри. Саме тому вони виявилися в основі системи світового інтелектуально-політичного регулювання, що сформувалася. Подальший розвиток отримує тенденція збільшення «мозкових трестів» та розширення їхнього впливу на ідеологічні та політичні процеси. Нині кількість таких центрів у світі сягає понад 6,8 тис. У межах спеціальних рейтингових (іміджевих) проектів Пенсільванський університет через експертні опитування вирізняє аналітичні інституції, насамперед за оцінкою фінансової забезпеченості, фаховим рівнем досліджень, спроможністю залучати кваліфікованих учених, здатністю впливати на владу та налагодити ефективний зв'язок між наукою і державною політикою.

У створенні цього рейтингу в щорічному експертному опитуванні беруть участь провідні науковці, політики, журналісти й експерти цієї галузі. З 2006 р. рейтинговий процес було удосконалено, а кількість і обсяг установ, окремих осіб, котрі займаються ранжуванням, неухильно зростають. Цей процес, як і в минулі роки, залежить від загальної оцінки суспільно-політичних досліджень, аналізу та соціальної відповідальності організації, детального набору критеріїв, і все відкритішого та прозорішого відбору [9]. Кількість цих критеріїв перевищує цифру 27, що необхідно для складання точнішого рейтингу.

На наш погляд, особливу увагу варто звернути на низку критеріїв, які допоможуть пояснити вибір адміністрації Б. Обама «мозкових центрів», до рекомендацій котрих прислуховуються за прийняття зовнішньополітичних рішень. Це:

- вплив дослідження і програм «мозкового центру» на політиків та інших суб'єктів політичного процесу (у цьому випадку політичні рекомендації розглядаються або фактично прийняті політиками, громадським суспільством і політичними акторами);

- репутація політиків (визнання імені, пов'язане з конкретними тематиками або програмами, кількість брифінгів, офіційних зустрічей, аналітичних записок та офіційних документів);
- доступ до ключових інститутів, здатність вільно співпрацювати з ключовими аудиторіями і персоналом, такими як урядові чиновники (виборні та призначені), громадянське суспільство, традиційні та нові засоби масової інформації, наукові кола;
- використання розвідок, пропозицій з питань політики і под.; ефективне представлення та, відповідно, використання аналітичних записок, доповідей, рекомендацій та інших продуктів у політичних колах, кількість нинішніх і колишніх співробітників, які займаються консультуванням політиків, входять до консультативних комісій, гранти, котрі надаються вченим для наукових досліджень або державної служби;
- спроможність нівелювати розрив між теоретичною наукою та реальною політикою;
- здатність подолати суперечності між політиками та громадськістю;
- наявність можливості включати нових суб'єктів до процесу прийняття політичних рішень;
- генерування інноваційних ідей та створення стратегічних програм, кинувши виклик традиціоналістичному мисленню політиків [9].

За підсумками Рейтингу експертно-аналітичних центрів світу-2014, Інститут Брукінгса [4] продовжує займати лідируючі позиції серед провідних «мозкових центрів». Упродовж останніх п'яти років до десятки провідних центрів світу також належать американські аналітичні центри Фонд Карнегі за міжнародний мир, Центр стратегічних та міжнародних досліджень, Рада з міжнародних відносин та Корпорація «РЕНД». У цьому ж рейтингу з'явилася, починаючи з 2013 р., Міжнародний науковий центр ім. Вудро Вільсона, Інститут міжнародної економіки Петерсена (2011 р., 2010 р., 2009 р.), Фонд «Спадщина» (2010 р., 2009 р.), Інститут Като (2009 р.). Зважаючи на авторитетність такої рейтингової системи й основні критерії ранжування, зазначимо, що саме ці «мозкові центри» відіграють провідну роль у суспільно-політичному житті Сполучених Штатів Америки і найбільше впливають на громадську думку й осіб, які приймають рішення різного рівня.

Отже, гнучка та здатна до швидкого реагування на зміни реальності система недержавних «мозкових центрів» є не лише засобом забезпечення лідерства Заходу (передусім США) на світовому ринку політико-економічної експертизи, а й інструментом впливу провідних західних держав на процес прийняття рішень в інших країнах та міжнародних організаціях. Транснаціоналізація сфери виробництва світових політичних ідей сприяє поглибленню впливу Заходу, зміцнює домінування західного, а особливо - американського науково-ідеологічного співтовариства.

Список використаної літератури

1. Дементьев И. П. Идеиная борьба в США по вопросам экспансии (на рубеже XIX–XX вв.) / И. П. Дементьев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 366 с.
2. Кобринская И.Я. «Мозговые тресты» и внешняя политика США / И.Я. Кобринская. – М.: Международные отношения, 1986. – 64 с.

3. *Abelson D.E.* Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A historical Review / D.E. Abelson // US Foreign Policy Agenda. – 2002. – November. – Vol. 7. – No 3.
4. Kings Institution Company Description [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hoovers.com/brookings-institution/-ID_114717-/free-co-profile.xhtml
5. *Haas R.* Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy – Makers Perspective [Електронний ресурс] / R. Haas // U.S. Department of States. – Режим доступу: www.states.gov.s/p/rem/15506.htm.
6. <http://www.stockholm-network.org>
7. <http://www.epin.org>
8. <http://www.rand.org/about/history/#origins>
9. *McGann J. G.* 2013 Global Go To Think Tank Index Criteria, Methodology and Timeline: Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania /J. G. McGann. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gotothinktank.com/dev1/wp-content/uploads/2014/01/Global_Go_To_Think_Tank_Index_Criteria_1.pdf.
10. *Rich A.* Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise / A. Rich. – Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2004. – 258 p.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2015

Прийнята до друку 01.07.2015

HISTORICAL AND THEORETICAL INTELLECTUAL SPACE “PRODUCTION” ANALYSIS BY AMERICAN AND TRANSNATIONAL STRUCTURES

Nina Rzhevskia

*Kiev National Aviation University,
Institute of Foreign Affairs, International Information Department,
Kosmonavta Komarova ave.1, 03058, Kyiv, Ukraine
e-mail: rzhevskia@ua.fm*

This article highlights the results of historical and theoretical analysis of the formation and function process of the American and transnational analytic structures. Their main function in the intellectual space “production” for the strategic forecast is determined. It is developed the main position of American analytic traditions in the global political analysis system.

Key words: analytic structures, think tanks forecasting, strategic forecasting.

ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ «ПРОИЗВОДСТВА» ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА АМЕРИКАНСКИМИ И ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫМИ АНАЛИТИЧЕСКИМИ СТРУКТУРАМИ

Нина Ржевская

*Национальный авиационный университет,
Институт международных отношений, кафедра международной информации
пр.Космонавта Комарова,1,03058, Киев, Украина,
e-mail:rzhevaska.ua.fm*

На основании историко-теоретического исследования процесса формирования и функционирования американских и транснациональных аналитических структур определена их роль в «производстве» интеллектуального пространства, необходимого для стратегического прогнозирования. Определяется место американских аналитических традиций в системе мирового политического анализа.

Ключевые слова: аналитические структуры, «мозговые центры», прогнозирование, стратегическое прогнозирование.